

Mutluluk İktisadında Easterlin'e Karşı Veenhoven: İktisadi Büyüme Mutluluğu Artırır mı?*

Veenhoven vs. Easterlin in Happiness Economics: Does Economic Growth Increase Happiness?

Hatime KAMİLÇELEBİ¹

ÖZ

Mutluluk iktisadi çalışmalarının öncülerinden biri olan Richard Easterlin çalışmalarında mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir arasında anlamlı bir korelasyon olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, ele aldığı ülkelerde kişi başına düşen milli gelir artışı olmasına rağmen belirtilen mutluluk seviyelerinde artış olmadığını ve zengin ülkelerde ortalama mutluluğun yoksul ülkelere daha yüksek olmadığını ifade etmiştir. Easterlin'in bu sonucu literatürde "Easterlin Paradoksu" olarak adlandırılmaktadır. Mutluluk iktisadının öncülerinin bir diğeri olan Ruut Veenhoven ise Easterlin'in iktisadi büyüme ve mutlulukla ilgili çalışmasının çelişkili sonuçlarının ardından cevap niteliğinde çalışmalar yapmıştır. Veenhoven daha sonra Easterlin'in bu araştırmasında kullandığı aynı verilerle ve başka çalışma sonuçlarından da yararlanarak Easterlin'in araştırmasının ampirik sonuçlarını eleştirmiştir. Veenhoven, kişi başına düşen milli gelir artışının ülkelerin mutluluğunu artırdığını belirtmektedir. Easterlin, Veenhoven'a cevap niteliğinde yaptığı bilimsel çalışmalarında iktisadi büyüme ve mutluluk arasında uzun süreli bir ilişki olmadığını görüşünü devam ettirmektedir. Öte yandan Veenhoven konuyla ilgili şimdiye kadar yaptığı çalışmalarında çok sayıda ülkenin verileriyle test edilen sonuçların bunun aksini gösterdiğini belirtmektedir. Veenhoven'a göre "Easterlin Paradoksu" bir kuraldan ziyade bir illüzyondur. Her iki mutluluk iktisadi öncüsünün bu tartışmaları mutluluk iktisadi literatürünün temel taşlarıdır. Çalışmanın amacı Easterlin ve Veenhoven'ın birbirine cevap niteliğindeki bu araştırmalarını ve çalışmalarını detaylarıyla incelemek ve aynı zamanda iktisadi büyüme ve ülkelerdeki mutluluk artışı arasında ilişkiyi bu çalışmaların sonuçlarıyla açıklamaktır. Her iki bilim insanının kullandığı verilerden elde ettikleri bulgular karşılaştırıldığında, istisna ülkeler olmakla birlikte, kişi başına düşen milli gelir arttıkça yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde mutluluğun daha çok, gelişmiş ülkelerde ise daha az arttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk iktisadi, İktisadi büyüme, GSYİH, Easterlin paradoksu, Easterlin illüzyonu
Jel Sınıflaması: I31, O40, O47

DOI: 10.26650/JEPR1170876

* Bu makale 6. IERFM Economic Research and Financial Markets Congress with International Participation'da sunulmuş olup İngilizce özet kongrenin bildiri özeti kitabında yayımlanmıştır.

¹Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Kırklareli, Türkiye

Doktora Sonrası Misafir Araştırmacı,
Open University of The Netherlands,
Faculty of Management,
Department of Organisation,
Heerlen, The Netherlands

ORCID: H.K. 0000-0002-1028-7135

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Hatime KAMİLÇELEBİ,
Kırklareli Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler
Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü,
Kırklareli, Türkiye
E-posta/E-mail:
hatimekamilcelebi@klu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 04.09.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.01.2023

Son Revizyon/Last Revision Requested:
25.01.2023

Kabul/Accepted: 08.03.2023

Atrf/Citation: Kamilcelebi, H. (2023). Mutluluk iktisadında Easterlin'e karşı Veenhoven: İktisadi büyüme mutluluğu artırır mı?. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 10(2), 691-720.
<https://doi.org/10.26650/JEPR1170876>

ABSTRACT

Richard Easterlin was one of the pioneers of happiness economics studies and stated in his studies that a significant correlation exists between happiness and per capita income. He also explained that, despite the occurrence of an increase in per capita income in the countries he'd studied in his work, no increase had occurred in the stated happiness levels, with the average happiness level in rich countries not being higher than in poor countries. This result is called the Easterlin Paradox in the literature. Ruut Veenhoven was another pioneer of happiness economics and replied to the contradictory results in Easterlin's study on economic growth and happiness. Veenhoven later criticized the empirical results of Easterlin's research by using the same data that Easterlin had used and comparing with the results from other studies. Veenhoven (1989) stated an increase in per capita income to increase that country's happiness levels. As a response to Veenhoven, Easterlin maintained the view that no long-term correlation exists between economic growth and happiness in his scientific studies. However, Veenhoven stated that his studies on the subject so far and the results tested with data from many countries had revealed the opposite. According to Veenhoven, the Easterlin Paradox is an illusion rather than a rule. These discussions from both happiness economics pioneers form the cornerstones of the happiness economics literature. The aim of the study is to examine in detail the works and research of Easterlin and Veenhoven that occurred in response to one another while simultaneously explaining the relationship between economic growth and increase in happiness in countries using the results from their works. When comparing the findings obtained from the data used by both scientists, happiness has been concluded to increase more in poor and developing countries as per capita income increases than in developed countries, although some countries were seen to be exceptions.

Keywords: Happiness economics, economic growth, GDP, Easterlin Paradox, Easterlin Illusion

Jel Classification: I31, O40 O47

EXTENDED ABSTRACT

Studies examining the relationship between per capita income and happiness in the field of happiness economics have recently increased. One of the pioneers of happiness economics was Richard Easterlin, who published his work "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence" in 1974 as one of the cornerstones of the field. Easterlin stated in this study that a significant correlation exists between happiness and per capita income. However, he claimed that no increase occurred in the happiness levels individuals stated and that the average happiness in rich countries was not higher than that in poor countries, despite the increase in per capita income in the countries that were the subject of his research. This result, on which much research has been made, found its place in the literature as the Easterlin Paradox. However, after this study, two different views emerged on whether an increase in GDP will increase happiness or not.

Ruut Veenhoven as another pioneer of happiness economics criticized Easterlin's (1973, 1974) argument in various studies using the same data as well as other data after Easterlin's work on economic growth and happiness. Contrary to Easterlin, Veenhoven claimed that an increase in per capita income increases that country's happiness. Veenhoven stated the results that had been tested with data from many countries had shown the opposite of Easterlin's claim. Contrary to Easterlin, Veenhoven argued that increasing per capita income increases happiness more in poor and developing countries and less so in developed countries. According to Veenhoven, the Easterlin Paradox was an illusion rather than a rule.

In his scientific studies in response to Veenhoven, Easterlin maintained that no long-term relationship exists between economic growth and happiness and that the relationship was uncertain in some countries. In addition, he emphasized in these more recent studies that, although he had observed an increase in income to increase happiness in some countries, this was not long-term and no trend was present between happiness and income. Therefore, and unlike Veenhoven, Easterlin emphasized that one should not focus on the idea that an increase in economic growth will increase happiness. Easterlin instead argued that the need exists for an approach that should focus on other trends in happiness, such as family life, health, and job satisfaction, rather than focusing on economic growth and feeding the illusion that material things will create happiness. In response, Veenhoven agreed with Easterlin's view that other variables also increase happiness but maintained the argument that GDP growth also increases happiness. According to Veenhoven, as the average life expectancy of people increases with an increase in income, the time they spend more happily will increase with an increase in happiness. Therefore, people's happiness will increase annually as a result of certain growth.

These discussions from both happiness economics pioneers form the cornerstones of the happiness economics literature. This study aims to examine in detail the research and studies of Easterlin and Veenhoven that occurred in response to one other and to explain the relationship between economic growth and increase in happiness in countries using the results from their studies. As a result, while agreeing with the views of two important happiness economists would be correct, in this case one should still state that the effect of per capita income on happiness should not be underestimated, as Veenhoven has stated. This is because each variable brings different amounts of happiness to people. As the average life expectancy of people increases with an increase in income, the time they spend more happily will also increase with an increase in happiness. When considering all this information, this study concludes that, in addition to social policies that will increase happiness, having policymakers determine policies to increase income will be in the interest of society based on the conclusion that economic growth increases happiness, even if only slightly.

1. Giriş

İktisat alanında son yıllardaki tartışma konularından biri artan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYİH) mutluluğu artırıp artırmayacağıdır. İktisadi büyümenin mutluluğu artırıp artırmadığına yönelik mutluluk iktisadi literatüründeki ilk çalışmalardan biri Easterlin'in (1974) "Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence" (İktisadi büyüme insan iyi oluşunu geliştirir mi? Bazı ampirik kanıtlar) adlı makalesidir. Easterlin bu çalışmasında kişi başına düşen milli gelir ile mutluluk arasında bir ilişki olduğunu tespit etmesine rağmen, zengin ülkelerde ortalama mutluluğun yoksul ülkelerdekinden daha yüksek olmadığını belirtmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 1946 ile 1970 yılları arasında, o dönemdeki etkileyici bir iktisadi büyümeye rağmen, Amerikalıların ortalama mutluluğunda bir artış gözlemlenmediğini ifade etmiştir. Easterlin'in elde ettiği bu sonuç literatürde Easterlin Paradoksu olarak yerini bulmuştur. Easterlin Paradoksu, belli bir zamanda mutluluğun hem uluslar arasında hem de ülke içinde kişi başına düşen milli gelire ilişkili olduğunu ancak zaman içinde mutluluğun gelir artışıyla beraber bir artış eğilimi göstermediğini (uzun vadeli bir trend ile ilgili olmadığını) belirtir. Bu paradoksun odak noktası iktisadi büyüme ile ortalama mutluluk arasındaki kısa vadeli ilişki değil, uzun vadeli trend ilişki aramasıdır (Easterlin ve Sawangfa, 2010). Easterlin Paradoksu, bireylerin mutluluğunun kişi başına düşen gelir arttıkça arttığı, ancak tüm toplumun gelirindeki artışın herkesin mutluluğunu artırmadığı bir fenomen olarak da açıklanabilir.

Kişi başına düşen milli gelir artışına rağmen mutluluğun neden artmadığı sorusunu Easterlin şu varsayımlarla açıklamıştır: Bunlardan ilki, insanlar gelirleri arttığında sosyal karşılaştırma yaptıkları için mutlulukları azalmaktadır. Diğerleri ise, artan gelire kısa sürede adapte olduklarından ve gelire beraber materyal istekler de artacağından bunların da mutlulukta artışa neden olmayacağıdır.

Easterlin'in elde ettiği bulguların günümüze kadar hâlâ tartışması sürmektedir, çünkü bu çalışmasında kişi başına düşen milli gelirin mutlulukla ilişkisi olduğunu belirtmesine rağmen kişi başına düşen milli gelirin artmasının mutluluğu artırmadığı sonucuyla kendi içinde bir paradoks oluşmaktadır. Bu sonuç, konuyla ilgili bir dizi bilimsel yayının yapılmasına neden olmuştur. "Easterlin Paradoksu" ile ilgili çok fazla bilimsel çalışma olmasıyla birlikte bu yayınların çoğu bu fenomenin açıklanması hakkındadır. Paradoksun olup olmadığı konusunda hâlâ tartışmalar, analizler yapılmakta ve bu konuda önemli bir literatür oluşmaktadır.

Çalışmanın amacı bu doğrultuda ele aldığımız çalışmalara bazı eleştiriler getirerek Easterlin'in ortaya attığı bu argümanların bir illüzyon mu yoksa tüm ülkeler için geçerli bir kural mı olduğunu tartışmaktır. Blanchflower ve Oswald (2004), Bruni ve Stanca (2008), Becchetti, Trovato ve Bedoya (2011), Clark, Flèche ve Senik (2012) gibi yazarlar Easterlin'i destekleyen sonuçlar elde etse de Easterlin'in sonuçlarını desteklemeyenler de olmuştur. Clark, Frijters ve Shields (2008), Hagerty ve Veenhoven (2003), Deaton (2008), Inglehart,

Foa, Peterson ve Welzel, (2008), Stevenson ve Wolfers (2008), Sacks, Stevenson ve Wolfers (2012), Diener, Tay ve Oishi (2013) ve Veenhoven ve Vergunst (2014) ülke bazında yaptıkları analizlerde mutluluk ve gelir artışı arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki bulmuştur.

Mutluluk iktisadının öncülerinden Ruut Veenhoven, bu paradoksu kapsamlı bir şekilde eleştirenlerin en önemlilerinden biri sayılabilir. Veenhoven'a göre iktisadi büyüme arttıkça mutluluk da artmaktadır. Veenhoven'a göre (1991) Easterlin'in (1974) belirttiği yıllarda ABD'nin iktisadi büyümesine mutluluğun aynı şekilde eşlik etmediği sonucu sadece bir istisnadır. Veenhoven, bu istisnayı belirterek, diğer ülke verilerini ele aldığımda kişi başına düşen milli gelir ve mutluluk arasında düşük de olsa bir ilişki olduğunu ve yoksul ülkelere bu ilişkinin daha güçlü olduğunu tespit etmiştir. Bir başka deyişle yoksul ülkelerde kişi başına düşen milli gelir arttıkça mutluluk da zengin ülkelere göre daha fazla artmaktadır. Easterlin ise bu sonuca karşı çıkmaktadır. Ona göre mutluluk ile gelir arasında pozitif bir ilişki olsa da iktisadi büyüme ile arasındaki ilişki belirsizdir.

Bu çalışma, Easterlin'in kendi ismiyle anılan paradoksu hakkındaki çalışmalarını ve Veenhoven'ın bu paradoksa yönelik eleştirilerini kapsamaktadır. Çalışmanın kısıtı, Easterlin ve Veenhoven'ın mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir hakkında birbirlerine cevap niteliğinde yazdıkları bilimsel makalelerdeki argümanlardır. Easterlin ve Veenhoven'ın iktisadi büyümenin mutluluğa etkisi üzerine birbirlerine cevap niteliğindeki bilimsel çalışmalarının olduğuna daha önce literatürde çok az sayıdaki çalışmada değinilmiş olsa da (Bkz. Karabulut, 2017; Kamilçelebi, 2018; Kamilçelebi, 2022) çalışmamızda Veenhoven ve Easterlin'in bu kapsamda günümüze kadar olan tüm çalışmaları ve argümanları detaylandırılarak tartışılacaktır.

Çalışmada ilk olarak, Easterlin Paradoksu olarak literatürde yerini bulan makalenin detaylarına değinilecektir. Daha sonra Veenhoven'ın iktisadi büyümenin mutluluğu artırdığı şeklindeki argümanına ve bazı makalelerindeki Easterlin Paradoksu eleştirilerine yer verilecektir. Ardından Easterlin ve Veenhoven'ın hem kendilerinin hem de ortak yazarlarla birlikte "iktisadi büyüme mutluluğu artırır mı" sorusuna cevap aradığı makalelerindeki sonuçlar açıklanıp nihai argümanları incelenecektir.

2. İktisadi Büyüme Mutluluğu Artırır mı Artırmaz mı?: Easterlin Paradoksu

Mutluluğun nedenlerini ve bağlantılarını bulmaya yönelik araştırmaların artmasıyla birlikte mutlulukla ilgili literatürün hem boyutu hem de derinliği etkilenmiş ve son yıllarda bu konu iktisadın önemli konularından biri haline gelmiştir. Easterlin (1973) "Does money buy happiness?" (Para mutluluğu satın alır mı?) adlı çalışması her ne kadar benzer bir bulguyu açıklasa da daha önce de bahsedildiği üzere Easterlin'in 1974'te yayımlanan makalesi mutluluk iktisadı alanının öncü makalelerinden biri olarak kabul görmektedir.

Easterlin'in (1974) makalesi on biri Asya, Afrika ve Latin Amerika'da olmak üzere on dokuz ülkenin 1946'dan 1970'e kadar olan temel verilerini ele almaktadır. Bu anketlerde bireylerin bildirdikleri öznel mutlulukları yer almaktadır. Easterlin'e göre ülke içinde kişi başına düşen milli gelir ve mutluluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu ilişkinin yönü gelirden mutluluğa doğrudur. Bir başka deyişle kişi başına düşen milli gelir arttıkça mutluluk da artmakta, azaldıkça mutluluk da azalmaktadır. Dolayısıyla en yüksek gelir grubundakiler, ortalama olarak, en düşük gelir grubundakilerden daha mutludur ama Easterlin'e göre belirli bir zamanda ülkelerin gelirleri ve mutlulukları arasında böyle bir pozitif ilişkinin olup olmadığı "belirsiz"dir. ABD'de 1946'dan 1970'e kadar kişi başına düşen milli gelir önemli oranda artmasına rağmen ortalama mutluluk düzeyinin değişmemiştir. ABD'de 1946'dan beri daha yüksek gelire aynı oranda daha fazla mutluluk eşlik etmemiştir (Easterlin, 1974). Özetle Easterlin (1974) ele aldığı ülkeler arasında kişi başına düşen milli gelir ve mutluluk seviyesi arasında doğru yönlü pozitif bir ilişki bulmuştur. Buna rağmen bireylerin mutluluklarının artmadığını ve zengin ülkelerin ortalama mutluluğunun yoksul ülkelerin mutluluğundan daha yüksek olmadığını belirtmiştir. Bu sonuçlar "Easterlin Paradoksu" olarak literatürde yer almıştır. Easterlin'in bu çalışmasını destekleyen çalışmalar olduğu gibi elde ettiği sonuç birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Veenhoven (1984), Easterlin'in bu çalışmasına karşı argümanlar geliştirdiği için Easterlin'in (1974) makalesindeki argümanlarını burada detaylandırmak gerekecektir.

Easterlin (1974), gelir ve mutluluk arasındaki ilişkiyi üç kategoride incelemiştir. İlk olarak, Amerika'nın verilerini kullanarak ülke içi gelir/sosyoekonomik statü ve mutluluk verilerini kıyaslamıştır. Daha sonra uluslararası karşılaştırmalar yaparak ülkelerin ortalama mutluluk seviyeleri ve Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) büyüklükleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Son olarak, zaman serileriyle aynı ülke içinde gelir ve mutluluk ilişkisini incelemiştir. Easterlin bu çalışmasında "American Institute of Public Opinion" (Amerikan Kamuoyu Enstitüsü Anketi (AIPO)) (1970), "World Survey III" (Dünya Araştırma Anketi III) (1965) ve Cantril (1965) yöntemleriyle iddialarını şekillendirmiştir.

Tablo 1: Nüfusun Mutluluğa ve Gelire Göre Yüzde Dağılımı (ABD) 1970

Gelir (\$)	Çok mutlu %	Oldukça mutlu %	Çok mutlu değil %	Cevap yok %
Tüm sınıflar	43	48	6	3
15.000 +	56	37	4	3
10.000-15.000	49	46	3	2
7.000-10.000	47	46	5	2
5.000-7.000	38	52	7	3
3.000-5.000	33	54	7	6
<3.000	29	55	13	3

Veri: AIPO, 1970. n= 1517.

Kaynak: Easterlin, R. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence, In David, R. and Reder, R., Eds., *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press, s. 100.

Tablo 1’de görüldüğü üzere 1970 yılında farklı statülerdeki Amerikalılarla yapılan ankette en alt sınıfta (yıllık geliri <3.000 \$ olan) hem mutsuzlar en fazladır (%13) hem de “çok mutlu” olanlar en azdır (%29). Bununla birlikte en üst sınıftaki (yıllık geliri 15.000 \$+ olan) bireyler en mutludur (%56). En üst sınıfta olup mutsuz olanların oranı ise neredeyse en düşüktür (%4). En düşük gelir grubundakilerin neredeyse dörtte biri “çok mutlu” olduğunu ifade etmiştir. En yüksek gelir grubunda “çok mutlu” olanların oranı yaklaşık bunun iki katıdır. Bir başka deyişle üst gelir grubunun yarısından fazlası çok mutludur. Verilere bakıldığında mutluluk sınıflar arasında düşükten yükseğe doğru istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Easterlin bu aşamada kişi başına düşen milli gelir ve mutluluğun pozitif ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Easterlin, 1974).

Tablo 2: En Düşük ve En Yüksek Statü Gruplarında “Çok Mutlu Değil” Yüzdeleri (ABD) 1946-1970

Tarih	Gösterge (En düşük ve En Yüksek Statü Grubu)	Çok Mutlu Değil (%)	N
1946	Yoksul	11	3.151
	Zengin	3	
1947	Yoksul	9	3.058
	Zengin	0	
1947	Yoksul	12	1.434
	Zengin	3	
1948	Yoksul	10	1.800
	Zengin	0	
1948	Yoksul	15	1.596
	Zengin	4	
1952	Yoksul	12	3.003
	Ortalama üstü	8	
1960	Düşük gelirli	6	2.582
	Yüksek gelirli	2	
1963	Gelir < \$3.000	10	3.668
	Gelir = \$15.000+	0	
1966	Gelir < \$3.000	6	3.531
	Gelir = \$15.000+	0.3	
1970	Gelir < \$3.000+	13	1.517
	Gelir = \$15.000	4	

Veri: AIPO

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 100.

Tablo 2’de ABD’de 1946’dan 1970’e kadar olan mutluluk verilerine bakıldığında zenginlerin yoksullara göre daha az mutsuz oldukları görülmektedir. Easterlin’e göre bu sonuç, kişi başına düşen milli gelir ve mutluluk arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunun göstergelerinden biridir.

Tablo 3: En Düşük ve En Yüksek Statü Gruplarında “Çok Mutlu Değil” Yüzdeleri (Yedi Ülke) 1965

Ülke	Gösterge (En Düşük ve En Yüksek Statü Grubu)	Çok Mutlu Değil (%)	N
Büyük Britanya	Çok yoksul	19	1.179
	Üst, üst orta, orta	4	
Batı Almanya	Alt orta, alt	19	1.255
	Üst, üst orta	7	
Tayland	Alt/orta	15	500
	Orta/üst	6	
Filipinler	Alt orta, alt	15	500
	Üst, üst orta	5	
Malezya	Alt/orta	20	502
	Orta/üst	10	
Fransa	Alt	27	1.228
	Üst	6	
İtalya	Alt orta, alt	42	1.166
	Üst, üst orta	10	

Veri: Dünya Araştırma Anketi III, 1965

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 101.

Tablo 3'te yedi farklı ülkeye ait veriler yer almaktadır. Tabloda bu ülkelerdeki bireyler statü gruplarına göre ayrılmış ve 1965 yılına ait mutluluk verilerinden “çok mutlu değil” diyenlerin yüzdelerine yer verilmiştir. Anket sonuçlarından anlaşılacağı üzere üst statü grubunda bulunanlar arasında çok mutlu olmadığını ifade edenlerin oranı, alt statü gruplarına göre daha düşüktür (Easterlin, 1974). Dolayısıyla daha fazla gelire sahip olmanın daha fazla mutlulukla ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 4: En Düşük ve En Yüksek Statü Gruplarında Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi (13 Ülke)

Ülke	Tarih	Gösterge (En Düşük ve En Yüksek Statü Grubu)	Mutluluk Seviyesi	Mutluluk Farkı	N
ABD	1959	Alt ekonomik	6.0	1.1	1.549
		Üst ekonomik	7.1		
Küba	1960	Alt sosyoekonomik	6.2	0.5	992
		Yüksek, üst orta sosyoekonomik	6.7		
İsrail	1961-1962	Alt gelir	4.0	2.5	1.170
		Üst gelir	6.5		
Batı Almanya	1957	Düşük ekonomik	4.9	1.3	480
		Üst ekonomik	6.2		
Japonya	1962	Alt, orta alt sosyoekonomik	4.3	1.5	972
		Üst, üst orta sosyoekonomik	5.8		
Yugoslavya	1962	Alt, çiftçi	4.3	1.7	1.523
		Üst, çiftçi olmayan	6.0		
Filipinler	1959	Düşük ekonomik	4.1	2.1	500
		Üst gelir	6.2		

Panama	1962	Alt sosyoekonomik	4.3	1.7	642
		Üst sosyoekonomik	6.0		
Nijerya	1962-1963	Alt sosyoekonomik	4.7	1.1	1.200
		Üst sosyoekonomik	5.8		
Brezilya	1960-1961	Alt sosyoekonomik	3.9	3.4	2.168
		Üst sosyoekonomik	7.3		
Polonya	1962	Vasıfsız	3.7	1.2	1.464
		Beyaz yaka	4.9		
Hindistan	1962	Gelir < R75	3.0	1.9	2.366
		Gelir > R301	4.9		
Dominik Cumhuriyeti	1962	Alt sosyoekonomik	1.4	2.9	814
		Üst sosyoekonomik	4.3		
Ortalama		En Düşük Statü Grubu	4.2	1.8	
		En Yüksek Statü Grubu	6.0		

Veri: Cantril, 1965, Minimum: 0; Maksimum: 10.

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 102.

Tablo 4'te 13 ülkenin kendi içindeki sosyoekonomik statü/gelir durumları ve mutluluk seviyelerine bakıldığında, en düşük ve yüksek statülü gruplar arasındaki mutluluk seviyesi farkı ortalama 2 puana yakındır. 13 ülkeden sadece Küba için bu fark bir puandan azdır. Easterlin (1974) çalışmasında araştırma kapsamını genişletip mutluluk ve gelir arasındaki ilişkiyi analize uluslararası karşılaştırmalarla devam etmiştir.

Tablo 5: Kişisel Mutluluk Değerlendirmesi ve Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir (14 Ülke)*

Ülke	Araştırma Yılı	Bireysel Mutluluk (Cantril; Min: 0- Maks: 10)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (\$)
ABD	1959	6.6	2.790
Küba	1960	6.4	516
Mısır	1960	5.5	225
İsrail	1961-1962	5.3	1.027
Batı Almanya	1957	5.3	1.860
Japonya	1962	5.2	613
Yugoslavya	1962	5.0	489
Filipinler	1959	4.9	282
Panama	1962	4.5	371
Nijerya	1962-1963	4.8	134
Brezilya	1960-1961	4.6	375
Polonya	1962	4.4	702
Hindistan	1962	3.7	140
Dominik Cumhuriyeti	1962	1.6	313
Ortalama		5.0	

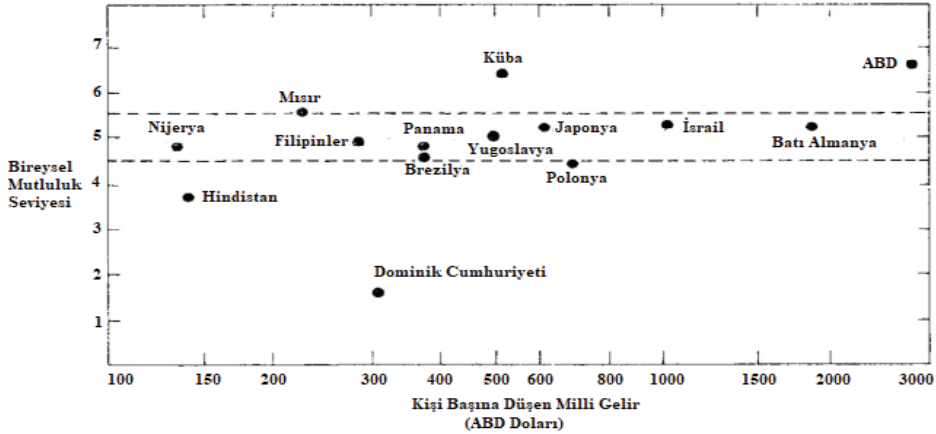
Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 105.

Tablo 5'te 14 farklı ülkeye ait 1950'lerin sonu 60'ların başındaki veriler yer almaktadır. Mutluluk seviyesine bakıldığında kişi başına düşen milli geliri yüksek ülkelerdeki kişilerin

ortalama olarak kişi başına düşen milli geliri düşük ülkelerdeki kişilerden daha mutlu olduğu görülmektedir (Easterlin, 1974). Ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalar göstermektedir ki genelde kişi başına düşen milli geliri daha yüksek olan ülkelerdeki bireyler ortalama olarak daha mutludur. Buna rağmen Küba ve Mısır gibi bazı ülkelerin kişi başına düşen milli geliri düşük olsa da listede kişi başına düşen milli geliri en fazla olan ABD kadar mutludur (Easterlin, 1974; Easterlin, 1997).

Easterlin bu aşamada yüksek GSYİH'nin zengin ve yoksul ülkelerdeki bireylerin mutluluğundaki etkisinin belirsiz olduğu argümanını temellendirmeye başlamaktadır, ancak bu ülkelerin mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişkinin sonuçlarını Veenhoven 1989 ve 1991'de yayımladığı makalelerinde farklı yorumlayacaktır. Easterlin'in Paradoksuna temel olan sonuçlar açıklandıktan sonra bu konuya ayrıntılı olarak yer verilecektir.

Şekil 1: Bireysel Mutluluk Seviyesi ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (14 Ülke) 1960

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 106.

Şekil 1'de Tablo 5'in verileri Easterlin tarafından bir diyagramla gösterilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere, 14 ülkeden 10'unun kişisel mutluluk seviyeleri orta puan olan 5 civarındadır. Easterlin'e göre sadece 0,2'lik bir fark 0,05 düzeyinde anlamlı olsa da yine de bu 10 ülke için gelir ve mutluluk arasında sistematik bir ilişki olduğuna dair önemli bir kanıt sunmamaktadır. Ayrıca mutluluk seviyelerinin yakınlığının, mutluluk ile gelir eşitsizliği ve gelir değişim oranı gibi diğer iktisadi büyüklükler arasında da benzer bir ilişki bulunmadığı anlamına geldiğini de ifade eder.

Tablo 6: Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı (Dokuz Ülke) 1965

Ülke	Çok Mutlu	Oldukça Mutlu	Çok Mutlu Değil	Diğer	N	Kişi Başına Düşen Milli Gelir, 1961 (\$)
Büyük Britanya	53	42	4	1	1.179	1.777
ABD ^a	49	46	4	2	3.531	2.790
Batı Almanya	20	66	11	3	1.255	1.860
Tayland	13	74	12	1	500	202
Japonya ^b	-	81	-	13	920	613
Filipinler	13.5	73	13.5	0	500	282
Malezya	17	64	15	4	502	552
Fransa	12	64	18	5	1.228	1.663
İtalya	11	52	33	4	1.166	1.077

^a1966; ^b 1958. ("Çok mutlu değil" yerine "mutlu değil")

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 107.

Tablo 6’da dokuz ülkenin mutluluklarının yüzdesel dağılımına ve kişi başına düşen milli gelirlerine yer verilmiştir. Easterlin (1974) dokuz ülkenin tümü için elde edilen bu verilerle mutluluk ve gelir arasında bir ilişkinin ortaya çıkmadığını ve sonucun belirsiz olduğunu belirtmektedir. Eğer ülkeler arasında gelir ve mutluluk arasında pozitif bir ilişki varsa bunun çok açık olmadığını da eklemektedir. Tablo 5’te yer alan ülkelerden ABD, Batı Almanya, Japonya ve Filipinler bu tabloda da bulunmaktadır. İki tabloyu karşılaştırdığımızda her iki ayrı zamanda ABD’nin, Batı Almanya’dan daha mutlu, Batı Almanya’nın ise Filipinler’den biraz daha mutlu olduğunu görmekteyiz.

Easterlin (1974) araştırma kapsamına son olarak ulusal zaman serilerini dâhil ederek devam etmiştir.

Tablo 7: ABD’de 1946-70 Yılları Arasında Nüfusun Mutluluğa Göre Yüzde Dağılımı

Tarih	Çok mutlu	Oldukça mutlu	Çok Mutlu Değil	Diğer	N
1946	39	50	10	1	3.151
1947	42	47	10	1	1.434
1948	43	43	11	2	1.596
1952	47	43	9	1	3.003
1956	53	41	5	1	1.979
1956	52	42	5	1	2.207
1957	53	43	3	1	1.627
1963	47	48	5*	1	3.668
1966	49	46	4*	2	3.531
1970	43	48	6*	3	1.517

Veri: AIPO

* Soru "çok mutlu değil" yerine "mutlu değil" şeklindedir.

Kaynak: Easterlin, R. (1974). a.g.e., s. 109.

Tablo 7’de ABD’nin 1946-1970 yılları arasındaki ulusal zaman serisine ait mutluluk seviyeleri yer almaktadır. Buna göre 1946’dan sonra mutluluk artsa da 1956-57’den sonra

düşüş göstermiştir. Bu yıllar boyunca çok mutlu olmayanların oranı ise önce azalmakta daha sonra az da olsa artmaktadır (Easterlin, 1974). Easterlin, bu sürede ABD’de kişi başına düşen milli gelir artsa da mutluluk düzeyinin buna eşlik etmediğini ve bazı zamanlarda azaldığını ifade etmiştir (Macunovich ve Easterlin, 2010).

Easterlin (1974) kişi başına düşen milli gelirin ülke içinde yapılan analizlerde mutlulukla ilişkili olduğunu fakat ülkeler arasında yapılan analizlerde etkisinin belli belirsiz olmasının sebeplerini açıklamıştır. Bunlar; nispi gelir nedeniyle sosyal karşılaştırma yapmak, materyal istekler/istek (arzu) seviyesi ve adaptasyondur.

Nispi gelir nedeniyle sosyal karşılaştırma yapma durumunu özellikle Duesenberry’nin (1952) nispi gelir hipotezindeki tasarruf gelir paradoksuyla açıklamaktadır. Bireylerin sosyal karşılaştırma yapması mutluluklarında önemli bir rol oynamaktadır. Easterlin’e göre o ülkede yaşayan herhangi bir birey, zihinlerinde belli bir referans noktası oluşturmakta ve referans standardını oluştururken herkese eşit ağırlık vermemektedir. Bu nedenle, daha yüksek gelire sahip insanlar zamanın bir noktasında daha mutludur, çünkü gelirlerini (daha düşük gelir grubunun aksine) daha düşük gelir grubuyla karşılaştırırlar. Zamanla nüfus genelinde gelirler arttıkça karşılaştırma yaptıkları grubun gelirleri de kendi gelirleriyle birlikte artar. Aynı zamanda varlıklı kişilerin tüketimini de referans alarak bu duruma orantısız bir ağırlık verirler. Bu yüzden kendi gelirlerindeki artışın mutlulukları üzerindeki olumlu etkisi ortadan kalkar (Easterlin, 1974). İnsanların sosyal karşılaştırma yapması onların mutluluk seviyelerini artırmamaktadır

Easterlin’e göre buradaki temel fikir yıllar önce Karl Marx tarafından da ifade edilmiştir. Easterlin bu durumu Marx’ın (1933[1849]) aşağıdaki cümlesini alıntıyla belirmiştir:

“Bir ev büyük ya da küçük olabilir; çevreleyen evler eşit derecede küçük olduğu sürece, bir mesken için tüm sosyal talepleri karşılar. Ama küçük evin yanında bir saray yükselirse, küçük ev bir kulübeye dönüşür.” (Marx, 1933[1849], 268-269)

Yukarıdaki alıntıyla Easterlin sosyal karşılaştırmaya vurgu yapmaktadır. Sosyal karşılaştırmada bireyler kendi gelirlerinin yükselmesiyle değil karşılaştırma yaptıkları grubun gelirlerinin düşük olmasıyla mutlu olmaktadır. Easterlin’in burada açıklamak istediği durum bireylerin gelirlerinin ne kadar arttığı değil ortalamının ne kadar üstünde olduğunun önemli olduğudur. Bunun yanı sıra herkesin orantılı olarak pay aldığı gelir seviyesindeki bir artış, sosyal karşılaştırmada bir ilerleme kaydedilmediği için ulusal mutluluk seviyesini değiştirmemektedir. Herhangi bir bireyin gelirindeki artış mutluluğunu artırsa da herkesin gelirini artırmak mutluluğu değiştirmemektedir. Bundan dolayı daha zengin bir ülkenin diğer ülkeler arasında her zaman daha mutlu olacağı sonucuna varılamaz.

Gelir ile ilgili mutluluğu etkileyen bir diğer sebep olan adaptasyon ise bireyin elde ettiği gelirinde bir artışa ne kadar hızlı adapte olduğuyla ilgilidir. Gelirdeki artışa kısa sürede adapte olunduğuna mutlulukta kalıcı ve önemli bir değişiklik olmamaktadır. Gelir arttıkça istekler de artmakta ve bireyler de bu duruma uyum sağlamaktadır. Gelir artışı temel ihtiyaçların karşılanma seviyesinin üzerinde gerçekleşirse, mutluluk seviyesinin artışı kalıcı olmamaktadır. Adaptasyon teorisine göre insanlar bu yeni gelir düzeyine uyum sağladıktan sonra artıştan önceki mutluluk seviyesine dönmektedir (Easterlin, 1974).

Bireylerin arzuları veya materyal istekleri ve gelirleri arasındaki fark da mutluluk seviyelerini etkilemekle beraber bu fark açıldıkça mutluluk azalmaktadır. Gelir ve materyal istekler ilişkisini şu şekilde de açıklayabiliriz: Bireylerin gelirleri arttıkça yaşama ilişkin hedefleri ve materyal istekleri de artmaktadır. Eğer materyal istekler sabit kalıp gelir düzeyi artarsa, bireyler beklentilerini giderek daha fazla gerçekleştirecek ve mutlulukları artacaktır. Ancak gelir düzeyleri sabit kalıp bireylerin istekleri artarsa, o zaman belirli bir gelir düzeyiyle ilişkili mutluluk azalacaktır. Easterlin'e göre hem gelir hem de istekler arttığında bireylerin mutlulukları değişmeyecektir (Easterlin, 1974; Easterlin, 2001).

Easterlin'in (1974) bu makalesini "Will raising the incomes of all increase the happiness of all" (Herkesin gelirini yükseltmek herkesin mutluluğunu artıracak mı?) adlı makalesiyle 1995'te güncellemiş ve paradoksun devam ettiğini bu makalesinde de vurgulamıştır.

3. Veenhoven'in "İktisadi Büyüme Mutluluğu Artırır" Argümanı¹

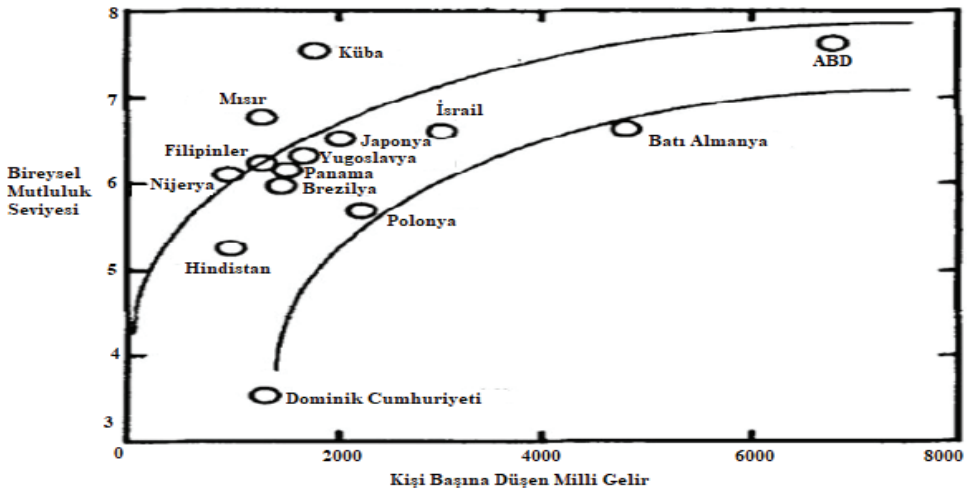
Easterlin (1974) ülkelerdeki mutluluğu gelir grupları arasında karşılaştırmakta, yüksek gelir grubundakileri daha düşük gelir grubundakilerden daha mutlu belirtmekle beraber, son gözlemine dayanarak, mutluluğun göreceli zenginliğe bağlı olduğu sonucuna varmaktadır. Veenhoven (1989) "National wealth and individual happiness" (Milli servet ve bireysel mutluluk) adlı çalışmasında Easterlin'in (1974) çalışmasında log-gelir yerine mutlak geliri dikkate alırsa sonucun tümüyle değiştiğini belirtmiştir.

Veenhoven, Easterlin'in (1974) uluslararası karşılaştırmalarla ilgili verilere dayalı tablolarına yaptığı mutluluk ve gelir ilişkisinin belirsiz olduğu açıklaması üzerine kendisi hesaplamış çok iyi olmasa da net bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Veenhoven 14 ülkenin mutluluk ve geliri arasındaki ilişkiyi kendi hesapladığında (bkz. çalışmamızda Tablo 5 sonuçları), $r=0.51$ bulmuştur. (Veenhoven, 1991) Dokuz ülkede ise ((bkz. çalışmamızda Tablo 6 sonuçları) $r= 0.59$ bulmuştur (Veenhoven, 1989). Veenhoven (1991) bu ilişkiye

¹ Her ne kadar başlığımızda Veenhoven ismini belirtsek de Ruut Veenhoven bu çalışmalarını farklı bilimsel araştırmacılar ile sürdürmüştür ama her bir cevapta Veenhoven yer aldığı ve temel iddia sahibi olduğu için bu şekilde belirtmeyi uygun bulduk. Aynı durum Richard Easterlin'in çalışmaları için de geçerlidir.

Easterlin gibi “belirsiz” olarak değerlendirmeyeceğini belirtmektedir, çünkü ona göre mutluluğun zenginlikle bir ilişkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla Easterlin’in çalışmasındaki 14 ülkeye ait şeklin yanıltıcı olduğunu belirtmiş, bunu da milli servet ölçeğinin, mutluluk ölçeğinden ve logaritmik ölçekten 2,5 kat daha uzun olduğu şeklinde açıklamıştır. Easterlin 14 ülke verisini hesaplamada hata yapmış ve bu da makalesindeki diyagramda (Bkz. bu makalede Şekil 1) bir görsel yanılsama oluşmasına neden olmuştur. Veenhoven’a göre aynı ülkelerde her iki değişken eşit ölçeklerde çizilirse oldukça farklı bir şekil ortaya çıkmaktadır (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2: Bireysel Mutluluk Seviyesi ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir (14 Ülke) 1960

Kaynak: Veenhoven, R. (1989). National wealth and individual happiness. In K. G. Grunert & F. Ölander (Eds.), *Understanding economic behaviour*. (pp. 9-32). Kluwer Academic/Plenum Publishers. s. 16.

Şekil 2’de görüldüğü üzere 14 ülkenin verileri sonucunda gelir ile mutluluk arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bunun yanında zenginliğin azalan mutluluk getirileri yasasına tabi olduğunu öne süren eğrisel bir model ortaya çıkmıştır. Veenhoven’a (1991) göre bu verilerin ilişkiyi tam olarak göstermemesinin mümkün olacağı gibi her iki ülke grubunda da az gelişmiş ülkeler yeterince temsil edilmemiştir. Bu nedenle, aynı ilişkiyi 1975’te Gallup’un uluslararası verileriyle dünyanın bazı kısımlarını ve Sahra Altı Afrika ve Doğu Asya’nın yoksul bölgelerini kapsayan şekilde incelemiştir. Kişi başına GSMH ile ortalama mutluluk arasındaki korelasyonu +0.84 ($p < 0.01$) bulmuş ve desenin yine eğrisel olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla gelir ve mutluluk arasındaki ilişki yoksul ülkelerde daha güçlüdür. ABD’nin mutluluğunda değişim olmamasına dayanarak tüm zengin ülkelerin aynı durumda olacağını varsaymanın hatalı olduğunu belirtmektedir (Veenhoven, 1989; Veenhoven, 1991).

Easterlin'in 1974 ve 1995'te yayımlanan makalelerindeki iddiasına cevap Hagerty ve Veenhoven tarafından verilmiştir. Hagerty ve Veenhoven (2003) "Wealth and happiness revisited – Growing national income does go with greater happiness" (Zenginlik ve mutluluk yeniden değerlendirildi: Artan milli gelir daha büyük mutluluğa eşlik eder) adlı makalelerinde Easterlin'in 1974'teki orijinal çalışmasının bu kadar kolay kabul edilmesini endişe verici bulmaktadır, çünkü kendisi de paradoksun devam ettiği iddiasını sürdürse de verilerinin az olduğunu belirtmiştir. Hagerty ve Veenhoven'a göre bu nedenle böyle sınırlı bir istatistiksel gücün testinden "etki yok" sıfır hipotezini kabul etmek risklidir. Easterlin'in (1995) çalışması 1972'den 1987'ye kadar tümü gelişmiş OECD ülkelerinden olmak üzere yalnızca 11 ülkenin verilerini içermektedir. Hagerty ve Veenhoven'ın (2003) verileri, 21 ülkenin 1958-1996 yılları arasındaki mutluluk verileri ve kişi başına düşen milli gelirlerinden oluşmaktadır. Mutluluk verileri Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan toplanmıştır. 21 ülkeyi; üst, orta ve düşük gelir grubu olarak üç kategoride toplamışlardır. Buna karşılık, Easterlin'in örneklemini yalnızca orta ve yüksek kişi başına düşen milli gelire sahip gelişmiş ülkeleri içermektedir.

Hagerty ve Veenhoven'ın (2003) Easterlin'e ilk eleştirisi, çalışmalarındaki zaman serilerinin uzun olmayışıdır. İkinci eleştiri ise bu çalışmalarda kalkınmakta olan ülkelerin kullanılmasıdır, çünkü bu çalışmaların yapıldığı dönemde kalkınmakta olan ülkeler bu yönde bir veri toplamamaktadır. Easterlin'in (1995) çalışmasında yer alan 11 kalkınmış OECD ülkesini ele almasını eleştirmişlerdir. Easterlin mutluluğun artmadığını adaptasyon etkisi ve sosyal karşılaştırmayla açıklarken, Hagerty ve Veenhoven bu faktörlerin etkin bir şekilde ölçülmediğinden yola çıkarak bunların yalnızca teorik bir iddiadan öteye geçemediğini ifade etmektedir.

Tablo 8: 1973-1996'da Yaşam Memnuniyeti ve Gelir Korelasyonu (21 Ülke)

Ülke	Korelasyon	Kişi başına düşen milli gelir (%1'lik bir artış)
ABD	+0.51***	0.006
Japonya	+0.04	0.001
Norveç	-0.38	-0.005
Danimarka	+0.53***	0.011
Lüksemburg	+0.71***	0.008
Yüksek Kişi başına düşen milli gelir		0.004
Birleşik Krallık	+0.01	0.000
İrlanda	-0.10	-0.001
Hollanda	+0.38**	0.007
Belçika	-0.40*	-0.012
Fransa	+0.15	0.027
Almanya	+0.24	0.003
İtalya	+0.90***	0.021
Orta Kişi başına düşen milli gelir		0.006
İspanya	-0.09	-0.003

Portekiz	+0.65**	0.018
Yunanistan	-0.20	-0.014
Güney Afrika	-0.40	-0.024
Brezilya	-0.32	-0.003
Güney Kore	+0.92*	0.012
Meksika	+0.95	0.031
Hindistan	+0.71	0.013
Filipinler	+0.86	0.062
Düşük Kişi başına düşen milli gelir		0.010
Ortalama	+0.27	0.008

***p<0.01; **p<0.05

Kaynak: Hagerty, M.R. ve Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited – growing national income does go with greater happiness. *Social Indicators Research*, 64, s. 13.

Eleştiriler Easterlin'in (1974) çalışmasındaki kişi başına düşen milli gelirdeki değişim ile mutluluk arasındaki ilişkiyi net bir katsayı ile ölçmediği şeklinde devam etmiştir. Hagerty ve Veenhoven (2003) ilk olarak Hagerty'nin (2000) sekiz ülkenin verileriyle yaptığı çalışmasına atıf vererek kişi başına düşen milli gelirdeki bin dolarlık bir artışın mutluluğa etkisinin 10 üzerinden 0.061 düzeyinde olduğunu belirtmişlerdir. Hagerty ve Veenhoven (2003) ise Tablo 8'de görüldüğü üzere ele aldıkları 21 ülkede 1973-96 yılları arasında mutluluk ve gelir korelasyonuna baktıklarında 21 ülkenin 14'ü için zenginliğin mutlulukla pozitif ilişkili olduğunu ve 21 ülkeden sadece 1'inin önemli bir negatif korelasyona sahip olduğunu (Belçika) belirtmişlerdir. Buna karşılık, 21 ülkeden 7'sinin mutluluğuyla zenginliği arasında anlamlı bir pozitif bir korelasyon bulunduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu sonuç ülkelerin kişi başına düşen milli geliri ve bireylerin mutluluk seviyeleri arasındaki pozitif ilişkiyi göstermektedir. Ayrıca milli gelirden %1'lik bir artışın mutluluğu (10 puanlık bir ölçekte) 0,008 artırdığını belirtmişlerdir. Bu sonuç, Hagerty (2000) tarafından sekiz ülke için bulunan etki büyüklüğünden biraz daha küçüktür, fakat Hagerty ve Veenhoven'a (2003) göre gelir seviyesi artarken mutluluk da artmaktadır.

4. Easterlin ve Veenhoven'ın Easterlin Paradoksunu Makaleler Üzerinden Tartışmaları

İktisadi büyümenin mutluluğu artırıp artırmayacağı çalışmalarından anlaşılacağı üzere aynı veya benzer verilerden farklı sonuçlar elde edilmekte ve sonuçlar farklı açıklanmaktadır. Verilerin sonuçlarının farklı çıkması ve yorumlanması üzerinden devam eden tartışmalar yıllar boyu elde edilen yeni veriler de dahil edilerek yeni çalışmalarla sürdürülmüştür.

Easterlin'in 1974 ve 1995'te yayımlanan makalelerindeki ampirik sonuçları Hagerty ve Veenhoven (2003) 21 ülkenin zaman serisi verilerini kullanarak eleştirmiştir. 1970'lerden bu yana dünyanın birçok ülkesinde, hatta ABD'de ortalama mutluluk arttığından, Easterlin'in belirttiği durağan mutluluğun kuraldan ziyade istisna olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Hagerty ve Veenhoven'a (2003) yanıt olarak, Easterlin (2005) "Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven" (Büyüme ve mutluluk illüzyonunu beslemek: Hagerty ve Veenhoven'a bir yanıt) adlı makalesinde artan mutluluğun kanıtlarının hâlâ parça parça olduğunu savunmuştur. Hagerty ve Veenhoven'ın (2003) çalışmasındaki 21 ülkenin 15'inde mutluluğun arttığı hipotezinin reddedildiğini ifade etmiştir. Bunların yanı sıra Avrupa dışındaki 7 ülkeden 6'sında Hagerty ve Veenhoven'ın iddialarını destekler nitelikte bir sonuç olmadığını ifade etmiştir. Son olarak, analizlerinde oldukça benzer büyüme oranlarına sahip ülkeler gruplandırılırsa mutlulukta oldukça farklı eğilimler bulunacağını belirtmiştir. Easterlin tam da bu noktada mutlulukta farklı eğilimlerden bahsetmekte, sadece maddiyata yönelmemek gerektiğini vurgulamakta, iktisadi büyümeye odaklanmanın mutluluk yaratacağı illüzyonunu desteklemek yerine farklı olgulara da değinmektedir. Aile hayatı, sağlık ve iş yaşamından memnuniyet gibi ulusal eğilimlerin etkilerine önem verilmesini vurgulamaktadır (Easterlin, 2004; Easterlin, 2005). Özetle, Hagerty ve Veenhoven'ın 21 ülkede (11 ila 38 yıl arasında değişen sürelerde) mutluluğun kişi başına düşen milli gelir ile ilişkili olduğunu ve bunların altısında önemli bir pozitif ilişki bulunduğunu belirtmiştir. Buna rağmen Easterlin (2005) bu altı ülkeden beşinin milli gelir açısından oldukça benzer büyüme oranlarına sahip diğer ülkelerle karşılaştırıldığında mutluluk eğilimlerinin bir kural değil istisna olduğunu iddia etmiştir.

Her iki sonucu incelediğimizde Hagerty ve Veenhoven'ın (2003), Easterlin'in belirttiği tabloda Easterlin'in belirttiğinin aksine 15 ülkede değil 14 ülkede anlamlı sonuç elde ettiğini ve bu şekilde açıkladıklarını görmekteyiz. Easterlin'in (2005) makalesiyle ilgili düzeltmenin yanı sıra Easterlin'in sadece 7 ülkede anlamlı sonuç çıktığı iddiasının yerinde olduğunu belirtmeliyiz, fakat Easterlin'in yukarıda belirttiğimiz bundan sonraki eleştirisi kendi paradoksunu destekleyecek nitelikte bir varsayımdan ibarettir. Dolayısıyla Hagerty ve Veenhoven (2003)'ın 7 ülkenin mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki korelasyon sonuçları istatistiksel olarak anlamlı olup kişi başına düşen milli gelir artışının mutlulukla pozitif ilişkili olduğunu belirtmeliyiz.

Veenhoven ve Hagerty (2006) "Rising happiness in nations 1946-2004: A reply to Easterlin" (Uluslarda yükselen mutluluk 1946-2004: Easterlin'e bir yanıt) adlı makalesinde ise Easterlin'in (2005) makalesiyle kendilerine verdiği cevabı yeni bir makaleyle cevaplamışlardır. Easterlin'in iktisadi büyümenin yaşam memnuniyetine katkıda bulunmadığı ve bunun uluslardaki ortalama mutluluğu son on yıllar boyunca yükseltmediği iddiasına karşılık en son trend verilerini kullanmışlardır. Cevaplarında trend verilerinin aksini gösterdiğini ve Easterlin'in ısrarının yersiz olduğunu belirtmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerdeki mutluluk artışı, ABD ve AB-8'de gözlemlenen artıştan çok daha büyüktür. ABD'de, Cantril merdivenindeki puan 1959 ile 2004 arasında 0,36 puan artarken, 1980 ile 2000 arasında mutlulukta artış yaklaşık 0.04'tür.

Veenhoven ve Hagerty'ye (2006) göre ortalama mutluluk 1973 ve 2004 yılları arasında sekiz Avrupa ülkesinde hâlâ bir miktar ve sekiz yoksul ülkede verilerin mevcut olduğu 1960'lardan 2000'lerin başına kadar önemli ölçüde artmıştır. 1973 ve 2004 yılları arasında AB-8'de ortalama mutluluk artışı 0.17'dir ve çalışmalarında belirttikleri gelişmekte olan ülkelerde mutluluk artışı daha fazladır. Bu durum da daha zengin ülkelerin mutluluklarındaki artışın gelişmekte olan ülkelere göre biraz daha az olduğu yönündeki daha önceki çalışmalarındaki görüşlerini destekler niteliktedir.

Easterlin, McVey, Switek, Sawangfa ve Zweig (2010) "The happiness-income paradox revisited" (Mutluluk-gelir paradoksu yeniden ele alındı) adlı makalelerinde 54 ülkenin analizine dayanarak bu görüşü desteklemek için daha fazla veri sunmuştur. Mutluluk-gelir paradoksunda dikkat çekici unsur bir ülkenin geliri arttıkça uzun vadede (10 yıl veya daha uzun bir süre boyunca) mutluluğun artmamasıdır. Easterlin bu çalışmasıyla mutluluk ve gelir arasındaki uzun vadeli sıfır ilişkinin, birkaç gelişmekte olan ülke, geçiş ülkeleri ve daha önce çalışılardan daha geniş bir gelişmiş ülke örneği için de geçerli olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır. Çalışmada kısa vadede her üç ülke grubunda mutluluğun ekonomik daralmalarda azalma ve genişlemelerde artma eğiliminde olduğu bulunmuştur. Easterlin ve Angelescu (2009) ve Easterlin ve ark. (2010)'a göre mutluluk ve gelir arasındaki zaman serisi ilişkisinin pozitif olduğunu iddia edenler ya verilerin toplanması ve işlenmesinde ön yargılı davranarak çıkarım yapmakta ya da kısa vadeli ilişkiyi uzun vadeli olanla karıştırmalarından dolayı sonucu pozitif bulmaktadır. Easterlin'in bu makalelerinde, örneğin, Güney Kore'de kişi başına düşen milli gelirin artışına karşılık, istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir mutluluk artışı olduğunu iddia etmiştir.

Easterlin ve ark.'ın (2010) iddialarından biri olan gelir arttıkça uzun vadede mutluluğun artmadığı sonucunu Veenhoven ve Vergunst (2014) uzun zaman serileriyle test edip Easterlin'in bulduğunun aksi yönünde sonuç elde etmişlerdir. Easterlin ve ark.'ın (2010) Güney Kore'nin mutluluğunun artmadığı sonucunu ise Veenhoven ve arkadaşları test etmişler, yine Easterlin'in iddiasından aksi yönde sonuç bulmuşlardır (Slag, Burger ve Veenhoven, 2019). Bu sonuçlara ve Easterlin'in verdiği cevaba çalışmaların yayın yıllarına göre aşağıda detaylı olarak yer verilmiştir.

Veenhoven ve Vergunst (2014) "The Easterlin illusion: Economic growth does go with greater happiness" (Easterlin illüzyonu: İktisadi büyüme daha büyük mutluluğa eşlik eder) adlı makalelerinde Easterlin ve ark.'ın (2010) iktisadi büyümenin kısa vadede mutluluğu artırma eğiliminde olduğunu kabul ettiğini ancak 10 yıl ve daha fazla sürmediği iddiasını sürdürdüğünü belirtmektedir. Aynı zamanda Veenhoven ve Vergunst'un çalışmasının başlığına dikkat ettiğimizde Easterlin'in bu çalışmada yer verdiğimiz 2005 yılındaki makalesine göndermede bulunduğu çıkarımını yapabiliriz. Easterlin bu makalesinde iktisadi

büyümeye odaklanmanın mutluluk yaratacağının bir illüzyon olduğunu ifade edip makale başlığında da bunu kullanmıştır. Veenhoven tam tersi bir hipotezi savunduğu için aslında daha önce de Easterlin'in verilerinin kendi ele aldığı farklı bir sonuç çıktığını ve bunu makalesindeki şekilde görsel yanılsama yarattığını ifade etmiştir (Bkz. bu makalede Şekil 1 ve 2).

Veenhoven ve Vergunst (2014) çalışmasında Easterlin'in ekonominin en çok büyüdüğü ülkelerde ortalama mutluluk daha mı fazla arttı kısmına yöneldiğini ama mutluluğun, ekonominin büyüdüğü ülkelerde, ekonominin durgunlaştığı ülkelere göre daha mı sık arttığı sorusunu ihmal ettiğini belirtir. Veenhoven ve Vergunst Tablo 9a ve 9b sorularının farklı olduğunu Easterlin Paradoksu testleri tipik olarak 9b sorusuyla ilgilenir ve 9a sorusunu ihmal ettiğini ifade eder. İktisadi büyüme, büyüklüğünden bağımsız olarak mutluluk katabilir; bir miktar büyüme, mutluluk üzerinde çok fazla büyüme kadar benzer bir etkiye sahip olabilir.

Tablo 9(a): Ülkelerin Ortalama Mutluluğundaki Değişim (Artış-Düşüş)

Değişim Modeli	Seri		Ülkeler	
	N	%	N	%
Artış	133	67	41	62
Düşüş	66	33	25	38
Toplam	199	100	66	100
Artış-Düşüş Oranı	2.02		1.63	

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). The Easterlin illusion: economic growth does go with greater happiness, *International Journal of Happiness and Development*, 1(4), s. 323.

Tablo 9(a)'ya göre 199 serisinin %67'si mutlulukta artış ve %33'ü düşüş göstermiştir (oran 2.02). Aynı şekilde 66 ülkenin %62'sinde mutluluk yükselmiş ve %38'inde azalmıştır (oran 1.63). Bu sonuç, Easterlin'in tahmin ettiği yaklaşık 1 oranından daha fazladır. Veenhoven ve Vergunst (2014) Easterlin'in son zamanlardaki çalışmalarında da mutluluğun yalnızca kısa vadede yükseldiğini iddiasını sürdürmesine rağmen kendileri bunun aksini ortaya çıkarmıştır.

Tablo 9(b): Ülkelerin Ortalama Mutluluğundaki Değişim (Dönemlere Göre)

Süre	Seri		Ülkeler	
	N	b	N	b
10-20 yıl	114	+0.017	30.5	+0.010
21-40 yıl	67	+0.013	27	+0.009
>40 yıl	18	+0.020	8.5	+0.030
Toplam	199	+0.016	67	+0.012

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 323.

Tablo 9(b)'ye ülkelerin ortalama mutluluğunda 0-10 ölçeğindeki puanlardaki ortalama yıllık değişim gösterilmiştir. Buna göre 199 serisinde gözlemlenen yıllık ortalama mutluluk artışı 0.016'dır. 67 ülkedeki ortalama artış 0.012'dir. Bu sayılar ilk bakışta küçük görünse de uzun vadede mutlulukta dikkate değer bir artış yaratır. Dolayısıyla bu büyüme oranında ortalama mutluluk 70 yılda 0-10 ölçeğinde bir puan artacaktır. Mutluluktaki ortalama değişimin uzun ve çok uzun vade arasında çok fazla farklılık göstermese de araştırmadaki en uzun vadede (>40 yıl) artışın biraz daha güçlüdür (Veenhoven ve Vergunst, 2014).

Tablo 10(a): 199 Zaman Serisinde Gözlemlenen Değişim

Mutluluktaki Değişim	GSYİH Değişimi	
	Artış	Azalış
Artış	132	1
Azalış	64	2
Uyumlu/uyumsuz oranı	2.1	

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 324

Tablo 10(a)'da görüldüğü gibi, neredeyse hiç uzun vadeli iktisadi gerileme vakası yoktur. Varyasyonun çoğu, ortalama mutluluk değişikliklerindedir. Bu tabloda uyumlu vaka sayısı 132 ve uyumsuz vaka sayısı 64 olup, bu oran 2.1'dir. Dolayısıyla Veenhoven ve Vergunst (2014) tarafından toplanan 199 zaman serisinin uzun vadeli sonuçlarıyla Easterlin Paradoksunun bir kural olmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Tablo 10(b): Güçlü veya Mütevazı İktisadi Büyüme ve Mutluluktaki Değişim

Mutluluktaki Değişim	GSYİH Değişimi	
	Güçlü Büyüme>Medyan	Mütevazı Büyüme >Medyan
Artış	74	59
Azalış	24	41

Notlar: Odds oranı = 2.14; %95 güven aralığı +1.29 ila +4.18.

*199 serisinde gözlenen kombinasyonlar: Medyan iktisadi büyüme durumu dâhil edilmemiştir.

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 324.

Tablo 10(b)'de veri setinde iktisadi büyümenin medyanını kullanarak yavaş ve hızlı büyüyen ekonomiler arasında ayırım yapılmış. Daha sonra bu kategorilerin her birinde artan ve azalan mutluluk durumları çıkarılmıştır. Daha fazla büyümenin daha fazla mutlulukla gittiğine dair sağduyu beklentisine uyan vaka sayısı uyumsuz durumla karşılaştırılmış ve birincisi ikincisine ağır basmıştır (Veenhoven ve Vergunst, 2014).

Tablo 10(c): Ortalama Mutluluktaki Değişim ile GSYİH Büyümesi Arasındaki Korelasyon

199 zaman serisinde

Süre	Korelasyon katsayısı Δ mutluluk ile Δ GSYİH	%95 güvenirlilik r
10–20 yıl	+0.20	+0.01 ila +.037
21–40 yıl	+0.21	+0.05 ila +0.50
> 40 yıl	+0.20	–0.03 ila +0.61
Tüm periyotlar	+0.20	+0.08 ila +0.34

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 325.

Tablo 10(c)'de görüldüğü üzere geçen yılki ortalama iktisadi büyüme ile ortalama mutluluk değişimi arasındaki korelasyona bakıldığında +0,20'lik bir korelasyon ortaya çıkmıştır. Bu korelasyon, %95 güven düzeyinde sıfırdan önemli ölçüde farklıdır. Verilerin, dikkate alınan zaman periyodunun uzunluğuna göre bölünmesi, benzer korelasyonlar göstermiştir. Bu üç benzer korelasyondan ikisi istatistiksel olarak anlamlıdır, ancak üçüncüsü değildir. Bu rakamların her birinde mütevazı bir korelasyon görülmekle beraber doğrusal olmama konusunda net bir model yoktur. Bu sonuçla Easterlin Paradoksu bu testte başarısız olmuştur (Veenhoven ve Vergunst, 2014).

Elde edilen bu sonuç Easterlin'in artan kişi başına düşen milli gelirin mutluluğa uzun vadede bir etkisinin olmadığı iddiasına yanıt niteliğindedir. Bu zamana kadar yapılan eleştirilerde korelasyon sonuçları düşük ve kullanılan istatistiksel metot basit olarak görülse de kişi başına düşen milli gelir ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Yazarlar daha detaylı bir istatistiksel yöntemle aşağıdaki sonucu bularak korelasyon sonuçlarıyla ilgili önemli bir eleştiriye de cevap vermiş bulunmaktadır.

Tablo 11(a): Kişi Başına Düşen %1'lik GSYİH Büyümesinin Ortalama Mutluluktaki Etkisi

Süre	Seriler	
	N	b
10-20 yıl	114	0.0030
21-40 yıl	67	0.0063
>40 yıl	18	0.0048
Toplam	199	0.0034

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 328.

Tablo 11(a)'da görüldüğü gibi, %1'lik iktisadi büyümeyi, gelecek yıl ortalama mutlulukta 0,0034'lük bir artış izlemiştir. Ortalama mutluluktaki bu yıllık artış ilk bakışta küçük görünebilir ve bu nedenle iktisadi büyümenin mutluluğu daha fazla artırmayacağı tezinin bir kanıtı olarak düşünülebilir. Yine de iktisadi büyüme tipik olarak yılda %1'in üzerindedir ve böyle küçük etkiler, uzun vadede önemli bir artış anlamına gelir. Ekonomide yıllık %5'lik bir büyüme, 60 yılda 0-10 ölçeğinde ortalama mutlulukta tam bir puan kazanılmasına yol

açacaktır (Veenhoven ve Vergunst, 2014). Mutluluktaki bu artışın küçük ve anlamsız olduğu iddia edilirken Veenhoven bu artışı önemsemekte ve uzun vadede mutluluğu artıracığını hesaba katmaktadır.

Tablo 11(b): Kişi başına düşen %1'lik GSYİH Büyümesinin Ortalama Mutluluktaki Etkisi

Ülkede kişi başına ortalama gelir	Seriler	
	N	b
Düşük	0	-
Alt orta	20	0.0117
Üst orta	56	0.0034
Üst	123	0.0029
Toplam	199	0.0034

Kaynak: Veenhoven, R. & Vergunst, F. (2014). a.g.e., s. 328.

Tablo 11(b)'de görüldüğü üzere kişi başına düşen milli gelirden 100 dolarlık bir artış olarak ifade edildiğinde, iktisadi büyümenin mutluluk üzerindeki ortalama etkisi yoksul ülkelerde yaklaşık 0.10 ve zengin ülkelerde 0.003'tür. Bu, yoksul ülkelerde bir puanlık bir artış olduğu anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle 0-10 ölçeğinde yoksul ülkelerde bir puanlık mutluluk artışı için 1.000 dolarlık bir artış gerekirken zengin ülkelerde yaklaşık 33.000 dolarlık bir artış gerekecektir. Yukarıdaki rakamlar iktisadi büyümenin mutluluk üzerindeki gerçek etkilerinin muhtemelen hafife alınmasıdır (Veenhoven ve Vergunst, 2014). Veenhoven'ın bu rakamların politika üretiminde dikkate alınması gerektiği fikrini önemsemekle birlikte, özellikle makro ekonomide daha büyük rakamlarla hareket etmenin doğru olduğuna alışık olan politika yapımcıların daha düşük rakamları hafife alması durumunu kısa vadeli popüler politikalara önem verdiklerine bağlayabiliriz.

Uzun vadeli perspektifte, mutluluğun yükselişinin sonsuza kadar sürmesinin pek mümkün olmadığı da açıktır, çünkü bir ülkede ortalama mutluluk muhtemelen 8,5 civarında maksimum değerdir. Bu aşamada iktisadi büyümenin artık daha fazla mutluluk getirmediği bir seviye elbette olacaktır. Yine de iktisadi gelişmenin uzun ömürlülüğe de katkıda bulunması muhtemeldir. Eğer bu durum sürdürülürse iktisadi büyüme bireyler için artan sayıda mutlu yaşam yılı demek olacaktır (Veenhoven, 2005).

Easterlin (2017) "Paradox Lost?" (Paradoks kayıp mı?) adlı makalesinde paradoksun devam edip etmediğini tekrar test etmiş ve paradoksun devam ettiğini açıklamıştır. ABD'de 1946'dan 2014'e kadar neredeyse yetmiş yıl boyunca kişi başına düşen reel milli gelir üç katına çıkmıştır. Buna rağmen kişi başına düşen reel milli gelir ile ilişkili mutluluk düz bir çizgide seyrine devam etmiş hatta bazı zamanlarda negatif çıkmıştır. Easterlin'e göre 45 ülkede (21'i gelişmiş, 16'sı az gelişmiş ve sekizi geçiş ülkesi) Dünya Değerler Anketi ve Avrupa Değerler Anketi verileri de Easterlin Paradoksunu desteklemektedir. GSYH'nin daha yüksek uzun vadeli büyüme oranına, istatistiksel olarak önemli ölçüde daha yüksek bir

mutluluk büyüme oranı eşlik etmemektedir. Bu sıfır ilişki, gelişmiş ülkeler, geçiş ülkeleri ve daha az gelişmiş ülkelerde de geçerlidir.

Oysaki Easterlin (2017) makalesinde bu 45 ülke için OLS regresyon sonucunda yaşam memnuniyetinin GSYİH ile olağan pozitif kesit ilişkisini regresyon katsayısı 0,01 düzeyinde anlamlı olarak açıkladığı gibi bu 45 ülkenin gelir ve mutluluk regresyon sonuçlarında da anlamlı ilişkisi olanlar olduğu halde bu ilişkiyi sıfır olarak açıklamaktadır.

Easterlin (2017) makalesinde paradoks eleştirenlerin neden farklı bir sonuca vardığını da detaylandırır. En temel sebep olarak çalışmalarının mutluluktaki uzun vadeli eğilimleri belirlemeye odaklanmaması olduğunu belirtir. Bunların kısa, birkaç gözlemi içeren veya tam bir GSYİH döngüsünü kapsamayan bazı zaman serileri olduğunu ifade eder. Bazı ülkeler için kısa vadeli mutluluk ve gelir büyüme oranlarını, diğer ülkeler için uzun vadeli eğilim oranlarıyla karıştırmak regresyon çizgisini pozitif bir yöne yatırmaktadır. Easterlin'e göre Veenhoven ve Vergunst (2014) GSYİH'nin mutluluğu artırdığına kanıt olarak çok sayıda ülke, veri seti ve gözleme işaret etse de o bu tür iddiaların asıl hususu gözden kaçırdığını iddia etmektedir. Ona göre buradaki kritik meselelerden biri mutluluktaki uzun vadeli eğilimi tahmin edebilmek için analizdeki her ülke için yeterince karşılaştırılabilir öznel iyi oluş verisi olup olmadığıdır. Diğer bir kritik mesele ise mutluluk ve gelirdeki eğilimlerin önemli ölçüde pozitif ilişkili olup olmadığıdır.

Veenhoven'ın çalışmalarındaki paradoks eleştirisine tam da bu noktada değinmek yerinde olacaktır. Veenhoven mutluluk ve kişi başına düşen milli gelirden yıllar içinde önemli ölçüde pozitif ilişki olmasa da Easterlin tarafından azımsanan mutluluk artışının ortalama 60 yılda belli bir büyüme oranında insanların mutluluğunda tam bir puanlık artış sağlayacağını iddia etmektedir. Veenhoven'ın istatistiksel bulgusunun azımsanmaması uygulanacak ekonomi politikaları nedeniyle önemlidir.

Slag ve ark. (2019) "Did the Easterlin Paradox apply in South Korea between 1980 and 2015? A case study" (Easterlin Paradoksu 1980 ile 2015 yılları arasında Güney Kore'de geçerli miydi? Bir vaka çalışması) adlı makalelerinde Easterlin ve ark.'ın (2010) Güney Kore'de son on yılda yaşanan muazzam iktisadi büyümenin ortalama mutlulukta bir artışa yol açmadığı iddiasına karşılık Güney Kore ile ilgili başka veriler kullanıp bu araştırmanın sağlanmasını cevap niteliğinde bir çalışmayla yapmışlardır.

Easterlin ve ark.'ın (2010) iddialarını yalnızca 1980-2005 Dünya Değerler Araştırması'ndaki yaşam memnuniyeti puanları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiye dayandırırken, Slag ve ark. (2019) iktisadi büyümenin ortalama mutluluk üzerindeki etkisini belirlemek için daha uzun süreli bir veri seti, daha fazla mutluluk ölçütü ve daha gelişmiş teknikler kullanmışlardır. Artan mutluluk modeli, en açık şekilde 1980-2010 dönemi

kapsayan Dünya Değerler Anketi verilerinde ortaya çıkmıştır. Gallup verilerinde ise 2006 ile 2015 arasındaki toplam etkiye bakıldığında mutlulukta açık bir artış ortaya çıkmıştır. Slag ve ark. (2019) Easterlin'in iddiasının aksine, Güney Korelilerin zamanla daha mutlu olduklarını ve Easterlin Paradoksunun 1982 ile 2015 yılları arasında Güney Kore'de geçerli olmadığını savunmaktadırlar. Bunların yanı sıra makro düzeyde, iktisadi büyüme ile ortalama mutluluk arasında pozitif bir ilişki bulunurken mikro düzeyde, mutluluk ve gelir arasında daha da güçlü bir ilişki bulmuşlardır. Diğer insanların gelirinin etkisi de pozitif çıkmıştır.

Dünya Mutluluk Veri Tabanında yer alan başka kaynaklardan aldıkları veriler de kullandıklarında Güney Kore'de görelî gelir teorisinin de geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Bir başka deyişle gelirleri artan Güney Korelilerin daha mutlu olduğunu ve mutlulukta bir artışın adaptasyon veya sosyal karşılaştırmayla etkisiz hale gelmediğini de gözlemlemişlerdir. İktisadi büyüme, 1980'lerden bu yana Güney Korelilerin mutluluğunu artırmıştır. Veenhoven'ın daha önceki çalışmalarında da ifade ettiği gibi Slag ve ark. (2019) ile yaptığı çalışmada da Easterlin Paradoksunu genel bir kuraldan ziyade bağlamsal bir fenomen olarak açıklamıştır. Bu sonuçları ele aldığımızda da Veenhoven'ın temel argümanı burada da diğer mutluluk iktisatçılarıyla beraber tekrar edilmiştir.

Easterlin ve O'Connor (2022) "The Easterlin paradox" (Easterlin paradoksu) adlı çalışmalarında iki ayrı mutluluk datası kullanmışlardır. Bunlardan ilki Dünya Değerler Araştırması (World Value Survey) ve Avrupa Değerler Araştırması'nın (European Values Study) birleştirilmiş halidir. Paradoksun testinde 54 ülkenin ortalama 28 yıllık verileri kullanılmıştır. Gallup Dünya Anketi (Gallup World Poll) ise diğer mutluluk datalarıdır. Paradoksun testi için 96 ülkenin ortalama 14 yıllık verileri kullanılmıştır. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinin verilerine sahip olsalar da bunlar sosyalizmden kapitalizme geçtikleri için paradoksu test ederken bu ülkeleri dahil etmemişlerdir. Her veri setindeki regresyon katsayılarını biraz pozitif bulmuşlar ve bunun ekonomik öneminin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Hem mutluluk hem de gelirdeki zirve ve dip noktalarını karşılaştırdığında kısa vadede mutluluk ve gelirin birlikte dalgalandığını ifade ederler. Bir başka deyişle gelir yükselip alçaldıkça mutluluk da buna aynı şekilde eşlik etmektedir ancak bu durum uzun vadede geçerli değildir. Paradoksun testine dahil etmedikleri Doğu Avrupa ülkelerinde kişi başına GSYİH ve mutluluk arasında daha yüksek bir pozitif ilişki bulmuşlardır. Araştırmanın en önemli sonucu, ekonomik büyümenin kendi başına uzun vadede mutluluğu artırmadığıdır. İlk kullandıkları mutluluk datalarına göre bir ülkede yüzde 1'lik bir iktisadi büyümenin mutlulukta bir puanlık artış sağlaması için bin yıl, ikinci dataya göre ise 500 yıl gerektiğini bulmuşlardır.

Easterlin ve O'Connor (2022) araştırmalarında Easterlin'in konuyla ilgili önceki araştırmalarında olduğu gibi sosyal bir olguya dikkat çekerek ekonomik büyümenin mutluluğu artırmamasının sebebini insanların sosyal karşılaştırma yapımlarıyla yorumlarlar.

Ekonomik büyüme genel olarak gelirleri yükselttiğinden, kişiler kendi gelirindeki artışın mutlulukları üzerindeki olumlu etkisini karşılaştırma yaptıkları grubun gelirleriyle kıyaslayarak azaltırlar. Yazarlar kullandıkları mutluluk ve iktisadi büyüme verilerinin sonuçlarını makro açıdan ele alırken mutluluğun artmama nedenlerini mikro varsayımlarla açıklamayı tercih etmişlerdir. Bunun için Kahneman ve Deaton (2010)'ın yıllık 75 bin doların üzerindeki gelirin mutluluğu artık bu eşikten sonra artırmadığı çalışmasını örnek gösterir. İnsanların zihinlerindeki referans noktasına göre değerlendirme yaptıklarını (Tversky ve Kahneman, 1991) ve bu yüzden başkalarının gelirleriyle kendi gelirlerini kıyasladıklarından mutluluklarının artmadığını açıklamaktadırlar. Kişi başına düşen gelirdeki artış oranı herkesin gelirinde aynı olacağından bunun mutluluğa etkisinin olmayacağını belirtirler. Bu nedenle gelir artışına odaklanmak yerine insanların kişi başına oldukça düşen milli gelirleri az olsa da tam istihdam ve güçlü bir sosyal güvenlik sistemini teşvik eden politikalar sağlanırsa mutluluklarının artırılabilirliğini iddia ederler.

Oysaki Easterlin'in örnek gösterdiği Kahneman ve Deaton'ın (2010) çalışması tekrar ele alınmış olup yıllık 75 bin doların üzerindeki gelirin de mutlulukta artış yarattığı ortaya çıkarılmıştır (Killingsworth, 2021). Hatta yazarları arasında Kahneman'ın da bulunduğu güncel bir araştırma ile tekrar ele alınmış ve zenginlerde mutluluk artışının daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Killingsworth, Kahneman ve Mellers, 2023).

Veenhoven ve Kamilcelebi (2023) "Economic growth and happiness in nations between 1946-2019: The demise of the Easterlin paradox" (1946-2019 arasında uluslarda iktisadi büyüme ve mutluluk: Easterlin paradoksunun çöküşü) adlı çalışmalarında Easterlin paradoksunun uzun vadede geçerli olup olmadığını test etmişlerdir. Çalışmalarında Dünya Mutluluk Veritabanı'ndan (World Database of Happiness) elde ettikleri mutluluk verilerini kullanmışlardır. Kişi başına düşen gelir ve mutluluk arasındaki pozitif ilişkinin uzun vadede devam edip etmediğini araştırdıkları çalışmalarında 20 yıl ve üzerinde mutluluk verisi olan ülkeler ele alınmıştır. Araştırmalarında 48 ülkeye ait ortalama 36 yıllık zaman serisini analiz edip sonuçlarını değerlendirmişlerdir. Sonuca göre kişi başına düşen milli gelir arttıkça mutluluk da buna eşlik etmektedir. Ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerindeki değişim ve ortalama mutluluklarındaki değişim arasında önemli ve pozitif bir korelasyon bulunmaktadır.

İktisadi büyüme gibi makro verileri mikro araştırmaların sonuçlarıyla yorumlamak yerine kişi başına düşen milli gelirdeki artışın mutlulukta artış yarattığına, bu sonucun önemsenmesi gerektiğine ve iktisadi büyümeyi desteklemeye vurgu yaptıkları görülmektedir. Easterlin'in tezinde hatalar olsa da bu tezin açıklanmaya ve test edilmeye çalışılırken alanda başka araştırmalar yapılmasına neden olmasının mutluluk ekonomisi alanının gelişmesine katkı sağladığını ve bunun göz ardı edilemeyeceğini belirtmişlerdir (Veenhoven ve Kamilcelebi, 2023).

5. Sonuç

Easterlin Paradoksunun ortaya çıktığı çalışmadan bu yana mutluluk iktisadı literatürüne katkı sağlayacak pek çok ciddi çalışmalar yapılmıştır. Halihazırda iktisadi büyümedeki artış mutluluğu 'artırır' ve sosyal karşılaştırma, materyal istekler ve adaptasyon nedeniyle 'artırmaz' şeklinde tartışmalar devam etmektedir.

Easterlin konuyla ilgili birçok çalışmasında mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişkiyi kesit veri ve zaman serisi analizleriyle araştırmıştır. Bu anlamda ülkeler arasında ortalama mutluluk ve kişi başına düşen milli gelir arasındaki ilişkinin genellikle belirsiz olduğunu ifade etmiştir. Ülke içerisinde ise bireysel mutlulukla kişi başına düşen milli gelir arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Aslında birbiriyle çelişen bu iki bulgu diğer araştırmacıları da özellikle bu durumun nedenlerini araştırmak konusunda teşvik etmiştir. Bu sebeple mutluluk iktisadı alanında "Easterlin Paradoksu" son derece popüler bir konu haline gelmiştir.

Easterlin'e göre artan gelirin mutluluğu artırmamasının temel sebeplerinden biri bireylerin mutlak gelir düzeylerine değil nispi gelir düzeylerine önem atfetmeleridir. Bireyler gelirlerini kendi zihinlerindeki referans gruplarının gelirleriyle (genellikle daha yüksek gelir grubu) karşılaştırdıkları için mutsuz hissetmektedirler. Bu nedenle gelir düzeyleri mutlu olmalarına imkân verse bile mutlu olamayacaklardır. Mutluluğun artmamasındaki diğer sebepler insanların artan gelirlerine kolaylıkla uyum sağlaması ve gelirleri artıkça materyal istek/arzu seviyelerinin de artmasıdır.

Easterlin zaman içinde mutluluk datalarının yılları arttıkça mutluluk ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki ilişkiyi test etmek için daha uzun süreli dataları kullanarak paradoksun uzun vadede devam edip etmediğini incelemiştir. Bazı ülkelerde kişi başına düşen milli gelir artışının mutluluğu artırdığını gözlemlerse de bunun uzun vadeli olmadığını ve mutlulukla kişi başına düşen gelirdeki artış arasında bir trend olmadığını vurgulamıştır. Veenhoven'ın aksine mutluluğu artırmak için kişi başına düşen milli geliri artırmaya odaklanmanın gereksiz olduğunu savunmaktadır. Easterlin, iktisadi büyümeye odaklanmanın mutluluk yaratacağı yanlısamasına kapılmak yerine, sadece maddi malların değil, aynı zamanda aile hayatı, sağlık, iş memnuniyeti gibi mutluluktaki diğer eğilimler üzerine de odaklanılması gereken bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu önermektedir. Bu noktada Easterlin'in görüşüne katılmak mümkün gibi gözükse de ele aldığı iktisadi büyüme makro bir konudur ve Veenhoven'ın belirttiği gibi kişi başına düşen milli gelirin mutluluk üzerindeki etkisinin azımsanmaması gerektiğini de vurgulamakta yarar bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelirin artması ile birlikte insanların ortalama yaşam süreleri de uzayacağından mutluluk artışıyla beraber mutlu geçirecekleri zaman da artacaktır. Easterlin'in önerileri mikro değişkenlerle ilgili olup bu konulardaki psikolojik mekanizmaların yanı sıra bu bağlamdaki varyasyonların da değerlendirilmeye alınması önemlidir.

Veenhoven günümüze kadar gelir ve mutluluk ilişkisi ile ilgili yaptığı çalışmalarda, Easterlin'in aksine, artan kişi başına düşen milli gelirin mutluluğu yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla, gelişmiş ülkelerde daha az da olsa artırdığını öne sürmektedir. Easterlin bu durumun zaman zaman yaşanıyor olsa da bir trend olmadığını, dolayısıyla yıllar içinde gelir arttıkça mutluluğun gelire aynı şekilde eşlik etmediğini iddia etmektedir. Aslına bakılırsa Veenhoven temel olarak kişi başına düşen milli gelir artışının mutluluğu artırdığı yönündeki hipotezini yıllar boyu sürdürmüştür. Easterlin'e en önemli eleştirisi paradoksu teşkil eden ilk makalesindeki ABD sonuçlarına bakarak paradoksu nispi gelir hipoteziyle açıklamaya çalışması ve bunu sürdürmesidir. Veenhoven'a göre ABD'deki gelir artışına rağmen mutluluğun artmaması bir istisna olup bütün ülkeler için geçerli bir kural değildir. Veenhoven, günümüze kadar gelen bilimsel çalışmalarında birçok ülkenin uzun süreli zaman serilerini kullanmıştır. Birçok ülkede iktisadi büyümenin mutluluğu artırdığı ve bunun uzun süreli bir trend olduğu sonucuna varmıştır. Easterlin Paradoksunun bu kadar rağbet görmesine paradoksu anlamaya çalışmak için yapılan çalışmaların da katkısı olduğunu belirtmiştir. Veenhoven'a göre Easterlin paradoksu bir paradokstan ziyade bir illüzyondur. Bu konudaki son çalışmasında uzun süreli trendlerle elde ettiği sonuca binaen Easterlin Paradoksunun çöktüğünü ifade etmiştir. Bununla birlikte Veenhoven iktisadi büyüme dışında insanlara mutluluk sağlayacak farklı değişkenler olmadığını iddia etmemektedir. Bu konuda her iki mutluluk iktisatçısının çalışmaları da olmakla birlikte Veenhoven kültürel ve aile yaşamındaki değişim vb.'nin de mutluluk üzerinde etkisi olduğunu belirtmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığında, her iki bilim insanının kullandığı verileri incelediğimizde politika yapıcılarının mutluluğu artıracak ekonomik, sosyal, kültürel, kurumsal politikalar yanında Veenhoven'ın iktisadi büyümenin mutluluğu zengin ülkelerde dahi az da olsa artırdığı sonucundan hareketle insanların kişi başına düşen milli gelirlerinin artmasına yönelik politikalar belirlemeleri toplumun yararına olacaktır. Easterlin paradoksunda hatalı dahi olsa konunun popüler hale gelmesi artık iktisadi büyümenin etkilerinden daha fazla konuyu kapsayan mutluluk ekonomisi alanındaki bilgi gelişimine katkı sağlamıştır.

Easterlin Paradoksunun politik anlamı, sıfır büyüme ve hatta iktisadi gerilemedir, bu da iktisadi büyümenin iklim krizi pahasına artarken ekonomideki bu durumun mutluluğu etkilemeyeceği anlamına gelir. Easterlin Paradoksu geçersiz gibi görüldüğüne göre, insanların mutluluğu söz konusuysa iktisadi büyümeyi sürdürmeyi desteklemeye devam edilebilir. İnsan mutluluğundaki bu artış yine de çevresel hasara ve dolayısıyla sonraki nesillerin daha düşük mutluluğuna karşı dengelenmelidir. Bu nedenle iktisat politikaları, örneğin, iklim-nötr büyümeye devam edilmesi şeklinde dizayn edilmelidir. Bunların yanısıra eğer iktisadi büyüme tutarlı, sorumlu ve kapsayıcı bir toplumla uyumluysa, mutluluğun daha da artmasını beklemek makul olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- AIPO Poll. (1970). Reported in San Francisco Chronicle, January 14, 1971.
- Becchetti, L., Trovato, G., & Bedoya, D. (2011). Income, relational goods and happiness. *Applied Economics*, 43(3), 273–290. <https://doi.org/10.1080/00036840802570439>
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (2004). Well-being over time in Britain and the USA. *Journal of Public Economics*, 88(7-8), 1359-1386. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(02\)00168-8](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(02)00168-8)
- Bruni, L., & Stanca, L. (2008). Watching alone: relational goods, television and happiness. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 65(3-4), 506 – 528. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2005.12.005>
- Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin Paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144. <https://doi.org/10.1257/jel.46.1.95>
- Clark, A. E., Flèche, S., & Senik, C. (2012). The great happiness moderation. *SOEPpapers on Multidisciplinary Panel Data Research*, No. 468, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW), Berlin.
- Deaton, A. (2008). Income, health, and well-being around the world: Evidence from the Gallup world poll. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 53-72. <https://doi.org/10.1257/jep.22.2.53>
- Diener, E., Tay, L., & Oishi, S., (2013). Rising income and the subjective wellbeing of nations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(2), 267-276. <https://doi.org/10.1037/a0030487>
- Easterlin, R. A. (1973). Does money buy happiness?. *The Public Interest*, 30, 3-10.
- Easterlin, R. A. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In David, R. and Reder, R., (Eds.), *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-205050-3.50008-7>
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27, 35-47. [https://doi.org/10.1016/0167-2681\(95\)00003-B](https://doi.org/10.1016/0167-2681(95)00003-B)
- Easterlin, R. A. (1997). Growth triumphant: The twenty-first century in historical perspective. Ann Arbor, MI: The University of Michigan Press.
- Easterlin, R. A. (2001). Income and happiness: Towards a unified theory. *The Economic Journal*, 111(473), 465–484, <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00646>
- Easterlin, R. A. (2004). The economics of happiness. *Daedalus*, 133(2), 26-33. <https://doi.org/10.1162/001152604323049361>
- Easterlin, R. A. (2005). Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven. *Social Indicators Research*, 74(3), 429–443. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-6170-z>
- Easterlin, R. A., & Angelescu, L. (2009). Happiness and growth the world over: Time series evidence on the happiness-income paradox. *IZA Discussion Paper* No. 4060, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1369806>
- Easterlin, R. A., McVey, L. A., Switek, M., Sawangfa, O., & Zweig, J. S. (2010). The happiness–income paradox revisited. *PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(52), 22463–22468. <https://doi.org/10.1073/pnas.1015962107>
-

- Easterlin, R., & Sawangfa, O. (2010). Happiness and economic growth: Does the cross section predict time trends? Evidence from developing countries. In E. Diener, J. Helliwell; and D. Kahneman (Eds.), *International differences in well-being*, (pp. 166-216). Oxford: Oxford University Press.
- Easterlin, R. A. (2017). Paradox lost?, *Review of Behavioral Economics*, 4(4), 311-339. <http://dx.doi.org/10.1561/105.00000068>
- Easterlin, R.A., O'Connor, K.J. (2022). The Easterlin paradox. In Zimmermann, K.F. (eds) *Handbook of Labor, Human Resources and Population Economics*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-57365-6_184-2
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concern*. Rutgers University Press.
- Hagerty, M. R. (2000). Social comparisons of income in one's community: evidence from national surveys of income and happiness. *Journal of personality and social psychology*, 78(4), 764–771. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.78.4.764>
- Hagerty, M.R., & Veenhoven, R. (2003). Wealth and happiness revisited – growing national income does go with greater happiness. *Social Indicators Research*, 64(1), 1–27. <https://doi.org/10.1023/A:1024790530822>
- Inglehart, R., Foa, R., Peterson, C., & Welzel, C. (2008). Development, freedom, and rising happiness. *Perspectives on Psychological Science*, 3(4), 264-285. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00078.x>
- Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107, 16489-16493. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1011492107>
- Kamilçelebi, H. (2022). Beklenen fayda ve deneyimlenen fayda: Gelir artışı üzerine bir araştırma. 2. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kamilçelebi, H. (2018). *The difference between expected and experienced utility: A case study on a salary increase, Mauritius*: Lambert Academic Publishing.
- Karabulut, G. (2017). *Mutluluk ve iktisat*. İstanbul: Der Yayınları.
- Killingsworth M. A. (2021). Experienced well-being rises with income, even above \$75,000 per year. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 118(4), e2016976118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2016976118>
- Killingsworth, M. A., Kahneman, D., & Mellers, B. (2023). Income and emotional well-being: A conflict resolved. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 120(10), e2208661120. <https://doi.org/10.1073/pnas.2208661120>
- Macunovich, D. J., & Easterlin, R. A. (2010). Easterlin hypothesis. In Durlauf, S.N., Blume, L.E. (Eds.) *Economic Growth*. London: The New Palgrave Economics Collection. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230280823_6
- Marx, K. (1933[1849]). Wage-labor and capital, in *Selected Works*, Vol. I, New York: International Publishers.
- Sacks, D. W., Stevenson, B., & Wolfers, J. (2012). Subjective well-being, income, economic development and growth. In P. Booth (Ed.), *The pursuit of happiness*, (pp. 59 – 98), The Institute of Economic Affairs, London.
- Slag, M., Burger, M. J., & Veenhoven, R. (2019). Did the Easterlin paradox apply in South Korea between 1980 and 2015? A case study. *International Review of Economics*, 66, 325–351. <https://doi.org/10.1007/s12232-019-00325-w>
- Stevenson, B., & Wolfers, J. (2008). Economic growth and happiness: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 39(1), 1-87.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1991). Loss aversion in riskless choice: A reference-dependent model, *The Quarterly Journal of Economics*, Oxford University Press, 106(4), 1039-1061.

- Veenhoven, R. (1984). Conditions of happiness. Dordrecht: Springer. <http://dx.doi.org/10.1007/978-94-009-6432-7>
- Veenhoven, R. (1989). National wealth and individual happiness. In K. G. Grunert & F. Ölander (Eds.), *Understanding Economic Behaviour*, (pp. 9-32). Kluwer Academic/Plenum Publishers. https://doi.org/10.1007/978-94-009-2470-3_2
- Veenhoven, R. (1991). Is happiness relative?. *Social Indicators Research*, 24(1), 1–34. <https://doi.org/10.1007/BF00292648>
- Veenhoven, R. (2005). Apparent quality-of-life in nations: How long and happy people live. *Social Indicators Research*, 71(1), 61–86. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-8014-2>
- Veenhoven, R., & Hagerty, M. (2006). Rising happiness in nations 1946-2004: A reply to Easterlin. *Social Indicators Research*, 79(3), 421–436. <https://doi.org/10.1007/s11205-005-5074-x>
- Veenhoven, R., & Vergunst, F. (2014). The Easterlin illusion: Economic growth does go with greater happiness. *International Journal of Happiness and Development*, 1(4), 311-343. <https://doi.org/10.1504/IJHD.2014.066115>
- Veenhoven, R., & Kamilcelebi, H. (2023). Economic growth and happiness in nations between 1946-2019: The demise of the Easterlin paradox, *EHERO Working Paper*, Erasmus University Rotterdam. (Yayımlanacak)
- World Survey III. (1965). International data library and reference service, Survey Research Center, Univ. of California, Berkeley.